

TREBA LI OSTATI INDIFERENTAN PREMA NETAČNOM
IZNOŠENJU I INTERPRETIRANJU NEKIH DOGAĐAJA IZ
ILEGALNOG RADA U BANJALUCI

U listu NIP "Glas", u vremenu od 18.XI do 4.XII 1972.godine, objavljen je u nastavcima feljton "iz revolucionarne prošlosti Banjaluke" pod pretencioznim naslovom "Ilegalci u obruču", čiji je autor Mustafa Kušmić, a u čijem tekstu je štampana impozantna suma istorijskih netačnosti i pogrešnih interpretacija.

Usudjujem se reći, iako je poznato da je pričepljena, ali u duši slobodarska i radnička Banjaluka toga doba historiografski nedovoljno obradjena, da nikada do sada, na tako relativno malom prostoru, nije objavljeno toliko mnoštvo proizvodljivosti, iskonstruisanosti i netačnosti, tako da čovjeku izgleda, kada dočita feljton, da je uvučen u središte nekog meteža.

Umjesto da čitaocima "Glasa" prezentira istinu iz svoga "Bosijea" pamćenja i, eventualno, prikaže finu simboliku naše revolucije, pisac nam, idejno neodređeno i konfuzno, služeći se i masovnim medijumima informisanja, računajući, kanda, sa zaptivenom atmosferom ilegalnog rada i sa 30 prohujalih godina, sugerise nam način koji je bez presedana u političkoj istoriji Banjaluke i po formi i po sadržini neprihvatljive metode, ne prezajući, pri tom, ni od pokušaja devalviranja uloge Partije i Skoja, upravo minorizirajući partijski rad na samo 4 člana Partije, što je netačno i čime je došao u oštar sukob sa istinom.

Pisac feljtona, u kome preovladjuje improvizacija i površnost, služeći se bizarnostima svake vrste, mučem taštim planovima, poistovećuje sebe sa Mjesnim komitetom, čiji je, kako tvrdi, bio član, radi često što njemu konvenira, potisnuvši pri tom u stranu Ibru Sarača, za koga, također, neprovjereno kaže da je u to vrijeme bio sekretar MK, ukazujući nam na taj način, pored ostalog, na neki svoj model partijskog i ilegalnog rada.

Objavljivanjem ovog feljtona Redakcija "Glasa" preuzela je obavezu da se događajima i činjenicama što istinitije prezentiraju sadašnjim i generacijama koje dolaze, zbog čega ću (mada sa zakašnjenjem, ali ne prekasno!) pokušati, bez čvrsto određenog hronološkog reda, da ukažem na jedan tekst niskog idejnog nivoa i zato što svaki objavljeni tekst, kao poseban vid komuniciranja, treba da ima svoju informativnu i dokumentarnu dimenziju.

Arhiv Bos. krajine B. Luka
ABK 209-CC-086

Netačnosti za netačnostima

U jednom kratkom osvrtu nemoguće je pobrojati sve jednosti i pristrasnosti koje je pisac feljtona ispričao sa obiljem neusklađenih podataka.

Autor feljtona predstavlja u krivom svjetlu bijeg iz domobranske bolnice Slavka Tremka, tvrdeći malčice narkotizirano da je Tremk "hitajući preko banjalučkog polja (došao) na sigurno mjesto u stan moje porodice (Kušmić Stane i Mustafe)", kao i da su on i Stana, njegova supruga, imali poseban zadatak oko smještaja Slavka Tremka, "kojeg smo najviše držali u našem stanu". Međutim, Slavko Tremk, (prvoborac, koji živi u Sarajevu) nepobitno tvrdi da ni jednu jedinu noć nije proveo u Kušmića stanu, već je, pobjegavši iz bolnice, otišao izravno u stan domobranskog zastavnika Gmera Ahmetaševića, koji je tada stanovao u blizini Rebrovačkog mosta.

U najmanju ruku konfuzno je tvrdjenje, izneseno u prvom nastavku feljtona, da je Zaga Blažić bila sekretar Mjesnog komiteta u Banjaluci, jer se već u drugom nastavku tvrdi da Zaga nije sekretar MK, već delegat i član Pokrajinskog komiteta Partije, što takođe, treba provjeravati, pošto se u cijelom daljem tekstu feljtona Zaga spominje samo kao delegat, a ne i kao član Pokrajinskog komiteta.

U svom razgovoru, snimanom na magnetofonu 23.IX 1958.godine, dakle 14 godina prije ~~objavljivanja~~ objavljivanja feljtona, Mustafa Kušmić tvrdi da je Safet Hodžić izdao sklonište Fahreta Dedića, tadašnjeg sekretara Mjesnog komiteta Partije, a u feljtonu, pak, tvrdi se da je to bio Zijad Hodžić. Očigledno, pravo ime ustaškog agenta pročitao je u knjizi dra Dušana Lukača "Banja Luka i okolica u ratu i revoluciji". Ako je Mustafa Kušmić bio "aktivni učesnik događaja i ilegalac banjalučke partijske organizacije", morao je, nema u to nikakve sumnje, znati Zijada Hodžića, jer su tada svi aktivni učesnici ilegalnog rada, a pogotovo partijsko radnici, znali da je ustaški Zijad Hodžić, a ne neki nepoznati Safet Hodžić, otkrio sklonište Fahreta Dedića, poslije čega je odmah uhapšen sekretar Mjesnog komiteta Partije u Banjaluci.

Pisac feljtona, potpuno proizvoljno i netačno, tvrdi da je Fahret Dedić bio samo član MK, a ne i sekretar MK u Banjaluci. On to tvrdi i poslije četiri pune godine od objavljivanja knjige Dušana Lukača, u kojoj se na str. 269. pravično iznosi da je u junu ili julu 1942.godine, između ostalih, uhapšen od ustaša sekretar Mjesnog komiteta Fahret Dedić.

Do krajnosti je apsurdna i netačna tvrdnja iznesena u razgovoru snimanom na magnetofonu da je Fahret Dedić "umro od mučenja

u ljeto 1942. godine", a ta se tvrdnja, na žalost, ponavlja i u feljtonu, mada je poznato, a i lako je to provjeriti bilo, da je Fahret Dedić umro od tifusa negdje u proljeće 1943. godine. U Banjaluci i Sarajevu živi više ljudi s kojima je Fahret Dedić ~~s kojima je~~ ~~Fahret Dedić~~ bio do kraja 1942. godine u ustaškom zatvoru, a u 1943. godini u zloglasnoj Crnoj kući, dok nije, kao bolesnik od tifusa prebačen u Gradsku bolnicu, gdje je i umro. Postoje u Sarajevu i članovi uže porodice Fahretove koji to pouzdano znaju. Uostalom, tačnu godinu Fahretove smrti mogao je pisac feljtona pročitati i ^{čiji} uvdra Dušana Lukača. Kao da nekom smeta što je Fahret Dedić bio sekretar Mjesnog komiteta i što je umro 1943. godine.

Mustafa Kušmić u pomenutom razgovoru sbimanom na magnetofonu sasvim proizvoljno tvrdi da se je 1941. godine "javio" Safetu Fejziću, što treba da znači da se disciplinovano, kao vojnik revolucije, uključio u aktivan rad. Međutim, Safet Fejzić (tadašnji član Mjesnog komiteta u Banjaluci i prvoborac, koji živi u Sarajevu) ne samo da to kategorički poriče, već ističe da mu nije poznat nikakav aktivan ilegalni rad Kušmićev, bar do njegovog odlaska u partizane.

Bez ikakvog respekta prema istini i s neprikrivenim akcentom obazvredjivanja ^u kuriske uloge Hajrudina Smailagića, kojeg je, poslije hapšenja Fahreta Dedića, slao Ibro Sarač Pokrajinskom komitetu Partije u Sarajevo s porukom da u Banjaluku pošalje nekog čovjeka radi organizacije ilegalnog rada, pisac feljtona tvrdi da je Smailagić slat u Sarajevo, "ali je veza uspostavljena tek početkom avgusta". Ibro Sarač, međutim, mjerodavno tvrdi da je Hajrudin izvršio zadatak, da je domio lozinku na koju će se ilegalac javiti, kao i da je Zaga Blažić, pod imenom Zehra Avdagić, samo dva do tri dana poslije povratka Smailagićevog, došla u Banjaluku i javila se Ibri Saraču.

Mustafa Kušmić smišljenom montažnim postupkom tvrdi da je prebacio u partizane Slavka Trenka, Zumru Čejvan i Zaima Isakovića. On doslovce kaže: "Prvo sam seoskim zaprežnim kolima odvezao, obučen u zar Zumru Čejvan. Biciklom sam prebacio Zaima Isakovića i Slavka Trenka..." Koliko su takva tvrdjenja daleko od istine - vidi se i iz izjava koje su mi dali Zumra Čejvan i Slavko Trenk. Slavka Trenka prebacio je domobranskim kamionom satnik Miliivoje Kundak do Aleksandrovcu, a sam je putem veze otišao u selo Kukolje (oko 2 km odatle) u kuću Smilje Batos-Radomjić, zvane "Zvrk", i tu se našao sa partizanima Gojkom Agramovićem, Ilijom Stojanovićem, Vojom Stuparom i Lutфом Ahmetovićem (?), članovima štaba razbijenog Crnovrškog ili Motajičkog odreda ilimčete, koji su se duže vremena skrivali po partizanskim kućama sela Kukolje i Karajzovci, koja su bila na neoslo-

bodjenoj teritoriji u Potkozarju, čekajući da se i sami prebace u partizane.

Zumra Čejvan (prvoborac, koja živi u Sarajevu), međjutim, tvrdi da je ona dobila zadatak da ode na stočnu pijacu i da zamoli kojeg seljaka da je pri povratku u selo preveze do Aleksandrovca, što je ona i učinila, rekavši seljaku da ide u mlin da provjeri da li joj je žito samljeveno. Znači, bez ičije pomoći prebacila se do Aleksandrovca, a to je bio najteži dio puta, i tamo, u Aleksandrovcu, našla se ^{sa} Mustafom Kušmićem, koji ju je odveo u kuću Ilije Kecmana u Srpskom Vakufu (2-3 km od Aleksandrovca), gdje je i ostala čekajući da se prebaci u partizane. Kuća Ilije Kecmana nalazila se na neoslobodjenoj teritoriji, pod Kozarom, udaljena oko 20 km od partizanskih jedinica. Očito je da nije Mustafa Kušmić prebacio u partizane Slavka Trenka i Zumru Čejvan. Vjerovatno je nešto slično bilo i sa Zaimom Isakovićem (pravo prezime je Hadžiisaković), ali je to nemoguće provjeriti, jer je Zaim poginuo u partizanima.

Želja za lakiranjem i prikazivanjem u tendencioznom svjetlu događaja odvela je pisca feljtona u tvrdjenje da je njegovim posredovanjem i Ibro Sarač prebačen iz Banjaluke u partizane, što Ibro Sarač potpuno negira i tvrdi da se bez ikakve veze i bez ičije pomoći sam prebacio u selo Glamočane, a zatim u partizane.

Igmorišući istinu, pisac feljtona tvrdi da je Suljo Mandžuka u avgustu 1942. godine bio samo saradnik pokreta, a u knjizi dra Dušana Lukača, na str. 282, stoji činjenica da je Suljo Mandžuka u Banjaluci primljen u Partiju u julu 1941. godine.

Netačna je i tvrdnja pisca feljtona da je Zaga Umičević u avgustu 1941. godine bila sekretar Mjesnog komiteta Partije u Banjaluci, jer je poznato i nepobitno da je u to vrijeme i gotovo sve do polovine oktobra mjeseca sekretar Mjesnog komiteta Partije bila Jovanka Čović-Žuta.

Veza sa Kozarom nije bila samo u Srpskom Vakufu

Daleko je od istine tvrdjenje Mustafe Kušmića da je u 1942. godini jedina veza sa Kozarom bila u Srpskom Vakufu, u kući Ilije Kecmana, kao i da je jedino on znao za tu vezu i njome isključivo rukovodio.

Jer, stvari sasvim drukčije stoje. Postojalo je više partizanskih kuća u neoslobodjenim selima Kukolje, Karajzovci i Srpski Vakuf, preko kojih su mnogi ilegalci uspijevali da se prebace u partizansku Kozaru. U Kukoljima i Karajzovcima postojale su dvije partijske organizacije. U Karajzovcima sekretar partijske organizacije bio je Savo Dardić (prvoborac, koji živi u Sarajevu), koji je češće dolazio u Banjaluku u svojstvu kurira sa Kozare. Savo se veoma čudi

tvrdjenju Mustafe Kušmića o njegovom tobožnjem učestalom dolaženju u Srpski Vakuf. S obzirom da su Savo Dardić i Svetozar Stević (prvoborac, pukovnik JNA - živi u Beogradu) bili kuriri koji su s vremena na vrijeme u Banjaluku donosili poruke sa Kozare, pošto su te poruke prethodno prenosile partizanske patrolе ilegalcima u Karajzovcima, Kukoljima ili Srpskom Vakufu, a zatim slične poruke iz Banjeluke prenosili, istim putem, na Kozaru, - mi je postojala nikakva potreba da Mustafa Kušmić dolazi u Srpski Vakuf. Sago Dardić ističe da on nikada nije vidio Mustafu Kušmića u Srpskom Vakufu, niti je, pak, od bilo koga čuo da je Kušmić tamo dolazio. Osim toga, Slavko Trenk je, pošavši u partizane, došao u selo Kukolje, a ne u Srpski Vakuf. U Karajzovce, a ne u Srpski Vakuf, dolazila je u dva maha radi veze sa Kozarom Zaga Blažić, zvana "Bela". Posjèdujem kopije dva dokumenta; pismo Zage Blažić, koje je pisano u Karajzovcima, upućeno Okružnom komitetu u Kozari, i izjavu Svetozara Stevića, koji između ostalog, tvrdi da je "Bela" u dva maha dolazila u Karajzovce. Pored svega drugog, i grupa drugova iz Ureda za kolonizaciju, njih šest, prešla je u partizane preko sela Kukolje. U toj grupi su bili: inž. Djoko Pstrocki (prvoborac, koji živi u Sarajevu), Lutfo Hajdaragić (prvoborac, koji živi u Beogradu), Zdenko Ružić (prvoborac, koji živi u Beogradu), Drago Čajavec (brat Rudijev, tada student), Vinko Markotić (student iz Bihaća, sada viši oficir JNA) i Sabahudin Bušatlija (student prava iz Bugojna, nedavno umro u Beogradu). Svi su otišli u partizane 21. maja 1942. godine, tj. isti dan kada su otišli u partizane sa dva aviona Rudi Čajavec, oficir-pilot i direktor Ureda za kolonizaciju, i Mišo Jazbec, vodnik, jednim avionom, a drugim avionom ~~voznik~~ Franjo Kluz, narednik-pilot. Otišli su jedan poslije drugog u vremenu od jednog sata. Nije bez interesa mi podatak da Ibro Sarač u svome sjećanju "Rad partijske organizacije za vrijeme okupacije u gradu Banjoj Luci" (7.IV 1959.godine) i ne spominje da je Mustafa Kušmić rukovodio vezom sa Kozarom. Štaviše Ibro Sarač se, bez pomoći "veze" Mustafe Kušmića, prebacio u partizane preko sela Glamočana.

Autor feljtoma je iznio još jednu grubu netačnost tvrdeći da su se Ilija Stojanović i Vojo Stupar nalazili u Srpskom Vakufu radi veze Kozare sa Banjalukom. Međutim, Savo Dardić, Svetozar Stević i Slavko Trenk tvrde da su se Ilija Stojanović i Vojo Stupar nalazili najviše u Kukoljima i Karajzovcima i poriču da su došli radi veze sa Kozarom, već su, ~~kako~~ kažu oni, bili članovi štaba razbijenog Crnovrškog odreda, skrivali se duže vremena u selima Potkozarja, čekajući da se u dogledno vrijeme i sami prebace u partizane.

Na ostvarivanju veze sa Kozarom i Banjalukom bili su, dak-

le, angažovani, između ostalih, Ilija Kecman, Savo Dardić, Svetozar Stević i Smilja Batos-Radonjić.

Pada u oči da nema baš nikakve povjesničke istinitosti tvrdjenje pisca feljtoma da u kući Ilije Kecmana, u koju dolaze ilegalci iz Banjaluke i patrola sa Kozare, nije "na vezi" sam domaćin, već neko ko se u kući i ne nalazi, a Ilija Kecman i njegova punica su, baš zbog te i takve saradnje, nešto kasnije (početkom 1943.godine) odvedeni od ustaša u Banjaluku i tamo strijeljani.

Izmišljeno pismo Zage Umičević

Da zadovolji neku svoju stalno prisutnu potrebu za samopotvrđivanjem i dokazivanjem svoga aktivnog učešća u događajima od veće važnosti, autor feljtona iznosi još jednu netačnost tvrdeći kako mu je Zaga Umičević, izvjesno vrijeme po odlasku u partizane (otišla u partizane poslije 21. maja 1942.godine), pisala pismo u kome ga obavještava o situaciji na terenu gdje se nalazila (?) i o zarobljavanju Esada Midžića i dra Ihsana Zukanovića. Veća besmislica nije odavno izrečena! Da je "sveznalac" Mustafa Kušmić bio, zaista, u toku važnih događaja u Banjaluci, znao bio, nesumnjivo, da je Esad Midžić bio zarobljen na terenu centralne Bosne od četnika, predat ustašama i doveden u Crnu kuću još u aprilu 1942. godine, tj. u vrijeme kada se u Banjaluci još nalazila Zaga Umičević (s Midžićem u zatvoru je "ležao" i Jusuf Selman), zbog čega bi bilo sasvim apsurdno da mu o tome Zaga tada piše, pored ostalog, i zbog toga što zarobljavanje, zatvaranje i strijeljanje (strijeljan u julu 1942.godine) ovog vrsmog revolucionara nije bilo ni u kakvoj vezi sa ilegalnim radom u Banjaluci.

Doktor Ihsan Zukanović, međjutim, zarobljen je, i to ne samo on, u kozarskoj ofanzivi, znači na terenu gdje se u to vrijeme Zaga nije nalazila, pa o tome nije mogla ni da mu piše. Doktor Ihsan Zukanović zarobljen je negdje u junu 1942.godine i zajedno sa Atifom Topićem, dr Gertrudom Štern i Mirom Cikotom doveden u Crnu kuću. Sva ki ilegalac u Banjaluci znao je za veliko sudjenje ovim partizanima i za njihovo javno strijeljanje kod Rebrovačke crkve, kao i za vješanje Mire Cikote u Prijedoru kod Gimnazije. Logičnije bi bilo, ako je o tome nešto znao, da nam je pisac feljtona opisao smrt ova tri partizana i njihovu sahranu, jer bi o tome imalo štošta da se kaže.

Sjećam se živo toga tragičnog dana. Došao sam biciklom neposredno poslije strijeljanja ova tri partizana. U groblju Rebrovačke crkve bila je iskopana velika jama (raka), namijenjena zajedničkoj sahrani tri ubijena partizana. Žandari-oružnici, koji su izvršili strijeljanje još su se tu nalazili. U jami je bila, još nezatrpana,

dr Gertruda Štern. Bila je obučena u lijepu haljinu od štofa bordo boje i u žutim plitkim cipelama. Malena rastom, izgledala je kao djevojčica tek zaspala. Nikakvih znakova nasilne smrti nisam vidio, iako su mi neki sakupljeni ljudi tada pričali da su oružnici u nju pucali više puta. ~~Da mi naprotiv, ona izjavila~~ Gertruda je više puta izbezumljenim glasom odavala da je još živa, pozivajući ostrvljene oružnike da je dotuku.

Tijela Atifa Topića i dra Ihsana Zukanovića bila su već smještena u jedna zaprežna kola i pokrivena sivim vojničkim čebadi=ma. Prišao sam zaprežnim kolima i otkrio glave ovih hrabrih partizana. Dr Ihsan Zukanović, moj dobri i davnašnji drug iz osnovne škole i gimnazije, ležao je kao u snu. Vjerovatno je bio pogodjen negdje oko srca. Atif Topić, prisan drug moga brata Ahmeta, koji je često dolazio u našu kuću, ležao je deformirane glave. Njega su puščani meci pogodili u glavu i pola glave mu raznijeli. Nisam ga poznavao jer sam do rata duže vremena živio izvan Banjaluke.

sahrane Napredni banjalučani nisu dozvolili da se ova dva partizana kod Rebrovačke crkve. Zato su oni sahranjeni u muslimanskom groblju (haremu) u Stupnici. Ispraćaj im je bio, čuo sam tada, koliko topao, toliko i prava antifašistička demonstracija.

Partijska ćelija ili partijsko rukovodstvo ?

Potpuno je deplasirano i teško prihvaljivo tvrdjenje autora feljtona da u Banjaluci od jula 1942. godine, osim njega, Ibne Sarača, Nevenke Dadasović i Zvonka Dragomanović, nije bilo više ni jednog jedinog člana Partije. Svi ostali su, kaže on, bili samo saradnici. Kome su onda njih četvoro, ako je to tačno, bili partijsko rukovodstvo? Ovim tvrdjenjem pisac čini istorijsku nepravdu prema tolikim Banjalučanima, kao i Partiji čiji je član.

Van svake je sumnje, međjutim, da je spisak članova Partije, kandidata i Škojevaca u to vrijeme bio mnogo širi. Zna se da su u to vrijeme, pored drugih, bili članovi i kandidati Partije: Munib Čerimić (član od 1938. godine), Zumra Čejvan (član od juna 1941.), Havka Sarač (član od juna 1941.), Suljo Mandžuka (član od jula 1941.), Munir Kadić (član od juna 1942.), Hikmet Karahasanović (otišao u partizane 1943. godine), Avdo Džumrukčić, Ferid i Muhamed Hasanbašić, Dedo Gazić, Čerim Čejvan, Kaća Kocijančić, Muhamed Hadžihalilović (kandidat od marta 1942. godine, a član od septembra 1942. godine i sekretar partijske ćelije u kojoj su bili Idriz Muhsinović, Mustafa Kozaragić i Munib Jusufović).

U to vrijeme bili su članovi Skoja: Jusuf Selman, Vojo Janković, Vlado Rebač, Savo Marković, Dževad Pašić, Džemil Metilje=

vić, Grozda Bilanović i drugi.

I Mustafa Kušmić u domobranstvu

Pisac feljtona, sasvim providno tvrdi da je Slavko Trenk, po zadatku Partije, ostao u domobranstvu. Slavku Trenku, očigledno, nije potrebna Kušmićeva odbrana. Šteta je, međjutim, što pisac feljtona nije zabilježio neke zanimljive pojedinosti i o sebi, koje su mu sigurno poznate. U tom feljtonu nedostaje nešto što bi hroničaru toga doba bilo nesumnjivo važno. Pretpostavljam da ova pojednost nije takve prirode da bi njeno objavljivanje i dalje trebalo odlagati.

Jedan od piščevih velikih zaborava (da li samo zaborava?), nesumnjivo je njegovo uporno ćutanje da je i on podugo bio u kvijsliškoj vojsci, u domobranstvu, i to u oružničkoj jedinici, i da je često patrolirao ulicama grada. Neki domobranci-illegalci-članovi Partije pamte to vrijeme, a pamte i da su se morali skrivati od oružničkih patrola koje je kroz grad vodio Mustafa Kušmić. Što li on to krije? Ko li je njemu, kao članu Partije, dao saglasnost da "ostane" u kvijsliškoj vojsci? Zna li Mustafa Kušmić za stanovništvo Oblasnog komiteta Partije koje je eksplicitno zahtijevalo da se ne ide u domobrane, već u partizane? O ovom stavu u Banjaluci je izdan letak Oblasnog komiteta Partije. O tome važnom pitanju piše sekretar Oblasnog komiteta drug Djuro Pucar Stari u pismu upućenom Tempu. (Izveštaj sekretara Oblasnog komiteta Partije za Bosansku krajinu od početka septembra 1941. godine - Zbornik dokumenata NOB, IV/1, dokument 167, str. 368-371.)

Glavna Kušmićeva opsesija

Izrazita piščeva preokupacija, kojoj očito pridaje fundamentalni značaj, zbog koje je, izgleda, i napisan ovaj feljton, jeste enigmatična Zaga Blažić, u Banjaluci poznata pod imenom Zehra Avdagić, u vezi s kojom je pisac feljtona napravio pravi spektakl. Svojim pisanjem o ovoj ženi Mustafa Kušmić objavio je mnogo kontraverznih i netačnih pojedinosti, što nesumnjivo vrlo ilustrativno ukazuje da je njegovo poznavanje ilegalnog rada u Banjaluci veoma skromno i nepouzdan. Pisac feljtona angažovao je sve svoje kapacitete da dokaže ono što je teško dokazati. Zanesen svojim maštarijama, Mustafa Kušmić u razgovoru snimanom na magnetofonu, tvrdi da je Zaga Blažić, pošto "nije postojala nikakva mogućnost sigurnog smještaja ove drugarice", što je, takodje, nedopustiva netačnost (kao da je naša oslobodilačka borba bila borba sasvim ograničenog broja ljudi), odveo svojoj kući, gdje je ostala 20 dana, nikud za sve to vrijeme ne izlazeći iz Kušmićeva stana, a u feljtonu, sasvim kontradiktorno, tvrdi da

"u toku čitavog Zaginog boravka kod nas (skoro mjesec dana) sastanci su održavani u našem stanu, na periferiji grada, u kući Nevenke Dadasović na brežuljku iza zgrade preduzeća "Rudi Čajavec" i pod Pećinama. Na ove sastanke Zaga je dolazila većinom obučena u zar a i naš stan je napustila tako preobučena". Pisac tvrdi da su ovim sastancima prisustvovali: Ibro Sarač, Mustafa Kušmić, Zaga Blažić, Nevenka Dadasović i Zvonko Dragomanović. Medjutim, prvih dana po dolasku Zage Blažić u Banjaluku održan je jedan sastanak pod Pećinama, u stanu Mustafe Kozaragića, krojača, na kome su bili: Ibro Sarač, Zaga Blažić, Mustafa Kozaragić, Idriz Muhsinović, Munib Jusufović i Muhamed Hadžihalilović. Svi ovi drugovi su, osim Zage, živi i nastanjeni su u Banjaluci, osim pisca ovih redova.

U pomenutom razgovoru snimanom na magnetofonu Mustafa Kušmić kaže da je Zaga Blažić došla u Banjaluku pod imenom Zehre Muhurdarević, čime nesumnjivo, dovodi u pitanje svoju tvrdnju da je Zaga Blažić kod njega uopšte bila smještena. U najmanju ruku je veoma čudno da neki ilegalac stanuje punih 20 dana u jednom stanu a da domaćin ne zna prezime toga illegalca. Zaga Blažić nije bila ma ko. Ona je došla u Banjaluku pod imenom Zehre Avdagić, na to se ime, ako bi to zatrebalo, mogla javiti ustaškim vlastima. Štaviše, domaćin je morao, pa i njegova supruga, znati prezime illegalca ne samo zbog susjeda, već i za slučaj da ustaše nešto posumnjaju u vezi s novim stanarom. Svi građani kod kojih je Zaga bila smještena znali su da se u Banjaluci Zaga "zove" Zehra Avdagić, a ne Zehra Muhurdarević. U Banjaluci i Sarajevu živi više ljudi koji bi ovo mogli potvrditi. Obavještemiji ilegalci znali su i više od ostoga o Zagi Blažić. Samo Mustafa Kušmić nije znao ilegalno prezime Zage Blažić, iako je, kako kaže, bio i član Mjesnog komiteta ?! U cijelom ovom kontekstu interesantno osvjetljenje dobija izvjava Mehmedalije Dervišića, data u ustaškom zatvoru, u kojoj se kaže da je Zehru Avdagić u njegov stan doveo Ibro Sarač radi smještaja.

U nemaštovitom tekstu ovog feljtona netačnosti se "logički" nadovezuju jedna na drugu, čime ova priča dobija i svoju tragikomičnu dimenziju. Neposredno poslije hapšenja Zage Blažić pisac feljtona saziva sastanak Mjesnog komiteta, ali bez sekretara Ibore Sarača, i u toj posve kriznoj situaciji nalazi snage i vremena da primi u Partiju Stanu Kušmić, svoju suprugu. To je bilo u drugoj polovini novembra 1942. godine, a u knjizi dra Dušana Lukača, na str. 275, u biografiji Stane Kušmić, stoji doslovno: "U toku rata do novembra 1942. godine radi kao član KPJ u ilegalnom NOP". Ova terminološka (da li samo terminološka ?) neusklađenost dovodi u sumnju vrijeme prijema u KPJ Stane Kušmić, zbog čega tvrdjenje pisca feljtona ne djeluje do-
7.

voljno autentično.

Nije moguće nikako ozbiljno tretirati piščev odlazak u Srpski Vakuf i njegovo traženje od Ilije Stojanovića i Voje Stupara da odmah obavijeste Oblasni komitet o hapšenju Zagorke Blažić. Zašto obavještavati Oblasni komitet, umjesto Okružni komitet za Banjaluku, koji se nalazio negdje u Kozari ?! Ilija Stojanović i Vojo Stupar mogli su imati veze sa Okružnim komitetom, ali nikako nisu mogli znati gdje se nalazi Oblasni komitet, kao što to nije mogao znati ni pisac feljtona, niti su, pak, imali ma kakve veze s Oblasnim komitetom Partije.

Nema, takodje, nikakve veze sa istinom tvrdjenje pisca feljtona da je bio revoltiran držanjem Ilije Stojanovića prema Zagi Blažić u vrijeme kada je pisac feljtona tobože "izveo" Zagu u Srpski Vakuf, jer Slavko Trenk kategorički tvrdi da je Ilija Stojanović još u avgustu mjesecu s njime otišao u partizane, pa stoga ga nije Mustafa Kušmić mogao vidjeti u Srpskom Vakufu, a kamoli tražiti od njega da obavijesti Oblasni komitet o hapšenju Zage Blažić, niti se, pak, mogao ljutiti na Iliju Stojanovića zbog njegovog tobože oportunističkog držanja prema Zagi.

Mustafa Kušmić, bez prethodne odluke ^{Mjesnog} Komiteta KPJ za Banjaluku, malčice neozbiljno, tvrdi, kako je Zagi Blažić "članu Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu", koja uz to pri sebi ima i pištolj, pod dosta romantičnim uslovima u okupiranoj Banjaluci, besprizivnim glasom i sa pištoljem u ruci, naredio da sa njim ide u Srpski Vakuf, a svojoj supruzi Stani stavio u zadatak da o tome obavijesti dotle potpuno neobavještenog Ibru Sarača, a Ibro Sarač, opet, u svom izvještaju, tvrdi da je upozorio Mustafu Kušmića da se pričuva osumnjičene Zage. Međutim, u Srpskom Vakufu, u partizanskoj kući na domak legendarne Kozare, Zaga Blažić, "ustaški agent", hoće po svaku cijenu da se vrati u Banjaluku i uporno odbija da ide u partizane. Na njenoj strani je u tom pogledu, osim Voje Stupara, i Ilija Stojanović, koji se tada nije uopšte mogao tu nalaziti, jer je mnogo ranije s Trenkom otišao u partizane. Mustafa Kušmić, međutim, mirne savjesti, kao da je završio važan zadatak, odlazi u partizane, a ostavlja Zagu u Srpskom Vakufu skoro dva mjeseca dana. Očito još jedna nelogičnost.

Na neki krajnje nelogičan način pisac feljtona piše i o tome kako je Zaga Blažić obukla kostim Stane Kušmić i kako je u nje mu išla na sastanak s Rudijem Vajsom, po zlu čuvenim šefom političkog odjeljenja ustaškog redarstva. Svi koji su poznavali Zagorku Blažić mogu uočiti nesmisao tog tvrdjenja. Zaga Blažić bila je žena ma-

lenog rasta, upravo ispod srednjeg rasta i punačka, a Stana Kušmić je, opet, žena visokog rasta i tada bila upadljivo mršava. Da li je potrebno posebno napominjati da bi u tom slučaju Stanin kostim Zagi dopirao gotovo do zemlje, ako bi punačka Zaga mogla uopšte obući Stanin kostim. Zbog ove "šale", vjerovatno, Mustafa Kušmić nigdje ne opisuje ličnost Zaginu, iako bi bilo sasvim normalno da je i o tome nešto rekao, ako je uopšte Zagu poznavao. Zaga je bila žena na kojoj se moglo štošta primijetiti. Moglo se, na primjer, vidjeti da je bila crnka, malo više izraženih brkova, i u hod primjetno hroma. Pričala nam je da je 1941. godine, negdje u Srbiji, bila ranjena u nogu. Pa ipak, to je bila žena ne bez izvjesnog šarma, koja se mogla dopasti, a u stavu i izrazu bila je upadljivo odlučna.

Cjelokupna priča piščeva u vezi sa Zagom Blažić je sva u nekim haotičnim tokovima, iskonstruisana i nemotivisana. Za to ima dosta primjera. Upravo, čitava bujica netačnih podataka iznesena je u ovom poglavlju.

Isto tako, može se staviti pod znak pitanja tvrdjenje pisca feljtona da je on Zagu Blažić "izveo" u Srpski Vakuf. U tom pogledu je od posebne važnosti izjava druga Svetozara Stevića, pukovnika JNA, koji tvrdi da je jednog dana, u novembru 1942. godine, dobio zadatak da sa zaprežnim kolima Gojka Dardića dodje u Banjaluku, te da je u povratku povezao nekoliko drugarica, između kojih se dobro sjeća "Bele" (Zage Blažić) i Nevenke.

Svetozar Stević i Gojko Dardić su sve te drugarice prevezli u selo Seferovce i smjestili ih po kućama saradnika Pokreta. Stević uvjerljivo kaže da se dobro sjeća "Bele", za koju tvrdi da je ranije dva puta dolazila u selo Karajzovce i tada odsjedala u kući Djurdja Kecmana, - i Nevenke, koja je s njime kasnije bila cijelo vrijeme u V Kozarskoj brigadi. Ovim kombinatorna imaginacija Mustafe Kušmića doživljuje pravi debakl. Tako mora da se desi kad se čovjek dugo iscrpljuje u znaku apsurda.

Pa i u knjizi dr Dušana Lukača "Banja Luka i okolica u ratu i revoluciji", koja je donekle popunila osjetnu prazninu u hronici Banjaluke i koja nesumnjivo predstavlja jedno njeno obogaćenje, potkralo se, zahvaljujući "saradnji" Mustafe Kušmića, dosta istorijskih netačnosti u obradi perioda 1941-1942. godine.

Saradnja sa domobranima

Pisac feljtona tvrdi veoma neuvjerljivo da Zaga Blažić nije pristala na prijedlog Mjesnog komiteta da saradjuje sa domobranima preko satnika Milivoja Kundaka, iako nije mogla imati nikakvog

predubjedjenja o Kundaku. Ona je tražila, kako kaže, drugo "povjerljivo vojno lice", na što joj je Ibro Sarač predložio Muhameda Hadžihalilovića, sa kojim je Zaga saradjivala, kaže pisac feljtona, ne obavještavajući Komitet o toj saradnji, "ali smo mi (pisac misli na Komitet) i pored toga preko njega (Kundaka) nastavili saradnju sa domobranstvom". (Koliko je meni poznato nikada Partija nije saradjivala sa domobranstvom kao institucijom.) Mustafa Kušmić nalazi u sebi dosta snage i kuražnosti da piše o važnim zbivanjima u Banjaluci, iako je bio sasvim daleko od toka tih događaja. Njegov model partijskog rada Mjesnog komiteta Partije ide, očito, za tim da dokaže kako je Zaga Blažić, na svoju ruku, saradjivala sa domobranima, o čemu, tobože, uopšte nije obavještavala Mjesni komitet, dakle, ta saradnja je bila neznatnog značaja. Tu je, izgleda, poenta. Međutim, Mjesni komitet, takodje na svoju ruku, saradjuje sa domobranima preko satnika Milivoja Kundaka, čiji doprinos pisac feljtona prikazuje kao enormno veliki. On netačno tvrdi da se kasnije sav rad sa domobranima odvijao preko Milivoja Kundaka.

Nismo za potcjenjivanje ničijega rada, ali smatramo da precjenjivanje ne vodi realnom prikazivanju događaja. U vezi s tim dužni smo konstatovati da intendantskog satnika Milivoja Kundaka uopšte ne poznaju mnogi tadašnji domobranski oficiri koji su aktivno saradjivali u Pokretu. Sa mnogima sam razgovarao u nastojanju da se prisjetimo toga oficira, jer pisac feljtona tvrdi da se domobranski aktiv u kome je i on bio nalazio u Vrbas-logoru. U Vrbas-logoru, u lo. pješачkoj pukovniji, u to vrijeme bili su: Josip Zorić, sada potpukovnik JNA u penziji, živi u Sarajevu, dr Oskar Šenk, univerzitetski profesor, živi u Sarajevu, Munib Čerimić, prvoborac-nosilac partizanske "Spomenice 1941", član Partije od 1938. godine, živi u Sarajevu, i još mnogi drugi. Milivoja Kundaka, štaviše, ne poznaje ni Idriz Musinović, tada intendantski poručnik na službi u Pekari, gdje je u to vrijeme kao domobran bio i Anton Pegan. Idriz Muhsinović (prvoborac, invalid, načelnik Odjeljenja za finansije u Banjaluci u penziji, živi u Banjaluci) tvrdi da mu nije poznat bilo kakav ilegalni rad Milivoja Kundaka i Antona Pegana. Konačno smo utvrdili, pored ostalog i na osnovu izjave Slavka Trenka, da satnik Milivoje Kundak nije uopšte bio na službi u Vrbas-logoru, u Boriku, već u intendanturi domobranske divizije u gradu. U Vrbas-logoru nije moglo biti aktivnijeg ilegalca, a da o njemu drugi ilegalci nešto ne znaju, iako pri tom nikom ne pada na pamet da poriče bilo čiji ilegalni rad. Razumije se da je bilo moguće da neko domobransko lice aktivno saradjuje s aktivistima u gradu, kao što je, na primjer, veoma aktivno saradjivao podoficir Alija Mehić, skladištar lo.pješачke pukovnije u

Vrbas-logoru, ali su za takvu saradnju znali svi ilegalci u lo.pješačkoj pukovnji i ponešto s njim i saradjivali. Nije bez interesa ni pojedinost da su u to vrijeme (1941-1942) u Vrbas-logoru, u lo. pješačkoj pukovnji, osim ranije pomenutih, bili aktivni ilegalci: poručnik Pavle Nadji, na⁺poručnik Fičo Granić, na⁺poručnik Hasan Hot, poručnik Sulejman Cimiratić, sudski na⁺poručnik Rifat Kulenović, satnik Muhamed Dedić, na⁺poručnik Dinko Podgornik i vođnik-djak Muhamed Hadžihalilović (radio u štabu lo.pješačke pukovnije).

Medjutim, pisac feljtona kao da ne vidi neslaganje i nelogičnosti suštinskog karaktera u svome tvrdjenju da se Zaga Blažić s krajnjim nepovjerenjem stalno odnosila prema Milivoju Kundaku, pa i u vrijeme kada je postala ustaški agent, tj. poslije "izlaska" iz ustaškog zatvora i kada je već pristala na saradnju sa ustašama. Pisac kaže da ga je u to vrijeme upozoravala da ne ide na sastanak sa Kundakom, a u isto vrijeme, kada Zagu smatra ustaškim agentom, on joj priča o velikim zaslugama za Pokret Milivoja Kundaka i na taj način otkriva Zagi ilegalni Kundakov rad.

Pisac feljtona netačno i prizvoljno tvrdi da su u domobranskoj grupi u Vrbas-logoru, kojom je rukovodio Slavko Trenk, bili, izmedju ostalih, i Franjo Kluz, Mehmed Omanović i Mišo Jazbec. Slavko Trenk to kategorički poriče, ističući da su ova trojica domobrana - ilegalaca bili u posebnoj grupi na samom aerodromu, kao i da je ova grupa radila pod neposrednim i isključivim rukovodstvom Zage Umičević, o čemu Mustafa Kušmić nije mogao ništa znati.

Sjećanje na saradnju sa Djurcom Pucarom Starim

Bez bilo kakvih drugih pretenzija osim želje da se osvijetle činjenice i događaji, želim istaknuti da sam negdje u drugoj polovini avgusta 1941. godine upoznao političkog sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu drugu Djuru Pucara Starog. Upoznao me je sa njim Dušan Bole, student i tada član Mjesnog komiteta Partije u Banjaluci (danas živi u Ljubljani). Bole je stanovao u neposrednoj blizini Muharema Alibegovića kuće. S Muharemom sam odmah poslije okupacije ilegalno saradjivao, on me je i upoznao s Dušanom Boleom. Muharem je bio veoma interesantna ličnost. Duhovit na poseban način, veoma pouzdan, i uporan do kraja u izvršavanju zadataka. Muharem je prvi kurir koji je prošao iz Banjaluke u Drvar sa zadatkom sekretara Oblasnog komiteta Partije. Dotle je Djuro Pucar slao tri kurira, ali se nijedan nije vratio.

Sjećam se živo pričanja Muharemove o tome kako je dospio u Drvar. Nije to bilo bez dramatičnosti. Došao je vozom do neke željezničke stanice prije Oštrelja, koji je bio u partizanskim rukama.

Prevrnuo je kratki kožni kaput, koji je s unutrašnje strane bio postavljen jagnječim runom, pa je tako ličio na seljaka u "kožunu". Išao je prugom prema Oštrelju da ne bi zalutao. Kada je spazio jednu grupu partizana koja je neočekivano, iza jednog zavoja, izbila drizinom, pokušao je da se skloni u šumarak, ali su ga partizani spazili i brzo se uputili prema njemu. Uхватili su ga i poslije kraćeg obajašnjavanja vezali mu ruke žicom, pretpostavljajući da je u pitanju meki špijun. Ne ođajući kamo i zbog čega ide Muharem im je pokušao da objasni da je pošao u Oštrelj s namjerom da pregleda svoje košmice pčela, ali je to partizanima bilo neubjedljivo. Pošto su mu pretresom pronašli u džepovima nešto novaca (kuna) i željezničku kartu, sumnja je znatno porasla. Kada je u međuvremenu stogla još jedna partizanska patrola, nastala su među njima objašnjavanja ko će ga preuzeti. Videći da mu je život u opasnosti Muharem je uporno insistirao da ga vode u komandu ^u Drvar, što je, konačno i učinjeno. Bio je to mali događaj za Drvarčane. Sakupilo se nekoliko ljudi u blizini Komande grada. Pred zgradom je bio i komandant Ljubo Babić (dodavmo naš ambasador u Pragu) i kada je u "zarobljeniku" prepoznao Muharema, prišao mu je brzo, zagrlio ga i poljubio, zatraživši da mu odmah oslobode ruke. Tako je Muharem, poslije tri ranija pokušaja, uspio prvi da prenese partizanima u Drvar poruke političkog sekretara KPJ za Bosansku krajinu, a zatim prenio izvještaj o stanju na ovom dijelu oslobođene teritorije drugu Djuri Pucaru Starom. Dugo poslije toga ostali su tragovi od žice na rukama Muharemovim.

Jednog popodneva, krajem avgusta mjeseca 1941. godine na prvom sastanku održanom u bolničkoj aleji Djuro Pucar Stari izložio mi je svoj plan: zadatak je bio da otputujem u Prijedor, Bosanski Novi, Bosansku Krupu i Bihać, da u tim gradovima dodjem u dodir sa određenim ljudima i da ih pozovem na jedno savjetovanje u Banjaluku. U Prijedoru je trebalo da prenesem poruke političkog sekretara Oblasnog komiteta drugarici Miri Cikoti, u Bosanskom Novom Ahmetu Šehoviću-Šehi, a u Bihaću Enveru Redžiću. Ovaj zadatak ranije je opisan i štampan u knjizi "Podgrmeč u NOB", I knjiga, str. 207-210.

Sa drugom Djuirom Pucarom Starim često sam se u to vrijeme sastajao - ponekad i svakodnevno. Najčešće smo se sastajali u kući Muharema Alibegovića, gdje je u to vrijeme i stanovao. I danas se živo sjećam kako smo zajednički pisali letak povodom divljačkog ubistva umno oboljelog hodže iz okoline Kozarca Edhema Hodžića. Letak je umnožio Muharem Alibegović u Direkciji šuma, gdje je bio zaposlen, čini mi se, kao podvornik-kurir. Masu letaka raznijeli smo iz kuće Muharemove na razne strane. Jednu količinu tih letaka odnio

sam pod Pećine Ibri Saraču, a preko Vrbasa Mustafi Sabitoviću-Čapi, s ciljem da ih organizovano razdijele svuda. Ujutro je gotovo cio grad osvanuo okićen izlijepljenim lecima. Potom sam, po dogovoru sa Djuirom Pucarom, zamolio inženjera Suljagu Salihagića, da povodom sahrane govori pred Ferhadijom, što je i učinjeno. Letak i sahrana Edehna Hodžića ustalasali su mase u Banjaluci, naročito Muslimane.

Takodje, živo se sjećam još jednog važnog zadatka koji mi je postavio sekretar Oblasnog komiteta: trebalo je hitno nabaviti jedan sterilizator. U Drvaru je u to vrijeme bila veoma teška situacija u vezi s nabavkom sanitetskog, zavojnog i drugog materijala. Poslije vjerolomne izdaje četnika i iznenadnog upada fašista u Drvar među partizanima je bilo mnogo ranjenih (sjećam se da mi je tim povodom rekao da je bilo 119 ranjenika), a sanitetskog materijala i hirurških instrumenata veoma malo. Velikim zalaganjem i spretnošću dr Hajre Kulenovića, general-majora, načelnika Sanitetske uprave SSNO u Beogradu, tada studenta medicine, kupili smo od jednog liječnika sterilizator. Ako me sjećanje ne vara, sterilizator smo platili 6.000 kuma. Trebalo je tada vidjeti kolika je radost bila na licu druga Djure Pucara Starog kada smo mu saopštili da smo obezbijedili i dopremili sterilizator! Mogli smo tada od istog liječnika i kompletan hirurški instrumentarij, ali, na žalost, u to vrijeme oslobođilački pokret u Banjaluci nije raspolagao dovoljnom količinom novca. Velikim zalaganjem dra Hajre Kulenovića, koji je tada kao student medicine bio na hirurškom odjeljenju Gradske bolnice, čiji je šef bio dr Asim Kulenović, iznosio sam više puta iz Gradske bolnice sanitetski materijal i odnosio ga u kuću Muharema Alibegovića. Naročito često sam iz Cisaržove drogerije (nalazila se u bivšoj Gospodskoj ulici) odnosio veće količine sanitetskog, zavojnog materijala na osnovu trebovanja koje mi je uručivao drug Djuro Pucar Stari. U Cisaržovoj drogeriji bio je našem Pokretu odani Ridard Struhal, moj dobar drug iz ranijih godina. On i Slavica Maričić, sestra supruge Cisarža (koji je pred okupaciju prebjegao sa suprugom u Čehoslovačku), zbog svoje političke aktivnosti za potrebe pokreta bili su kasnije pohapšeni od ustaša, svakojako maltretirani u zatvoru, odvedeni u logor u Gradišku, ali su se, srećom, nekako živi izvukli (Rihard Struhal sada živi u Splitu). Sanitetski materijal iznosio sam u paketima u sred dana iz ove radnje. Došao bih tako, ujutro u radnju, porazgovarao sa Rihardom prijateljski i bezazleno i potom, kada to niko od mušterija ne vidi predao bih Rihardu ("Fifiju"), tako smo ga zvalim odranije) "trebovanje" sanitetskog materijala. Sutradan bih ponovo svratio u drogeriju, a Fifi bi mi, tobož ljutito, rekao da već nekoliko dana "leži" kod njega paket namirnica koje se, eto,

mogu i pokvariti. Ja bih mu se tada izvinio, zahvalio mu što mi je "životne namirnice" sačuvao i odnio bih paket pravo u kuću Muharemovi gdje u to vrijeme stanovao drug Djuro Pucar Stari. Ovaj sanitetski materijal, kao i sterilizator, prešćen je u Drvar.

Negdje u septembru 1941. godine, neposredno pošto sam bio mobilisan u domobranstvo, došao je u poslijepodnevnim časovima u kuću porodice Hadžihalilovića, politički sekretar Oblasnog komiteta Partije za Bosansku krajinu drug Djuro Pucar Stari. Sjećam se da je kod nas i ručao. Njegov dolazak u ovu kuću uslijedio je kao odgovor na moje traženje dozvole da izidjem na oslobođenu teritoriju. Dovedla ga je Šida Agić, svastika Muhareмова. Stari tada više nije stanovao kod Muharema. Šida je bila česta veza između Starog i mene. Na ovom sastanku drug Djuro Pucar Stari tražio je od mene da ostanem u Banjaluci, kao i to da se iz Komande vojnog okruga u Kaštelu (gdje sam dotle bio) prebacim u borbenu jedinicu, što mi je uskoro i pošlo za rukom. Tom prilikom mi je postavio još jedan konkretan zadatak: da se upoznam i obuhvatim ilegalnim radom domobranske oficire: natporučnika Hasana Hota (živi sada u Banjaluci) i poručnika Sulejmana Cimiratića (poginuo 1943. godine).

U kuću porodice Hadžihalilovića, neposredno poslije toga, ponovo je dolazio drug Djuro Pucar Stari radi sastanka sa Hasanom Hotom, ali do tog sastanka nije došlo, pošto Hotom nije bilo lako izići iz Vojne bolnice, gdje se u to vrijeme nalazio kao pacijent. Još jednom smo Djuro Pucar Stari i ja, u ulici iza "ledja" Gimnazije, uzaludno čekali na susret sa natporučnikom Hotom, koji je sam tražio ovaj sastanak sa Starim, ali ^{mi tada} ~~nije~~ nije došlo do sastanka, jer je Hasan Hot ponovo bio nečim spriječen.

Sarađnju sa Hasanom Hotom i Sulejmanom Cimiratićem, kao i sa drugim domobranskim licima, i ne samo sa njima, nastavio sam po instrukcijama druga Djure Pucara Starog dok se nalazio u gradu, a zatim po instrukcijama Zage Umičević i najzad Zage Blažić, sekretara Mjesnog komiteta Partije u Banjaluci.

Mustafa Kušmić netačno tvrdi da je Ibro Sarač Zagi Blažić predložio mene za sarađnju sa domobranskim licima samo zato što me je odranije poznavao preko moga vrsnog brata Ahmeta, čija je ličnost, uzgred budi rečeno, ostala nedovoljno osvijetljena, tako da je gotovo sav njegov doprinos u ustanku naših naroda sveden na isticanje samo njegove kurirske uloge. Medjutim, Ahmet Hadžihalilović, student građevinarstva i predratni član KPJ, otišao je na prvi poziv Partije u partizane i poginuo u borbi s četnicima kao član Okružnog komiteta Skoja za Banjaluku, negdje u martu-maju 1942. godine.

Nije neskromno ako ovim povodom kažem da o kući Hadžihali-
lovića, u kojoj su odrasli i u toku ustanka naših naroda aktivno sa-
radjivali: Muhamed, Ahmet, Bisera, Nura i Himka, u koju su više puta
dolazili: politički sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku kra-
jinnu drug Djuro Pucar Stari, kao i sekretari Mjesnog komiteta Parti-
je za Banjaluku drugarice Zaga Umičević i Zaga Blažić, u kojoj su se
skrivali i iz nje otišli u partizane legendarni partizanski heroj
Ranko Šipka i nadasve simpatični i na akciju uvijek spremni Mustafa
Sabitović-Čapo, i u kojoj je od decembra 1941. godine, pa sve do dru-
ge polovine septembra 1944. godine živjelo troje nejake djece prvobo-
raca-partizana Muharema i Temke Alibegović, od kojih je jedno u toj
kući i umrlo (najmladji Fadil), - ne piše ništa "sveznajući" Mustafa
Kušmić, pa ni u knjizi dr Dušana Lukača nema o tome ni jedne jedine
riječi. Ali, to je samo jedna od porodica. Mnogo je gore i nepravde-
nije što misu više osvijetljeni i sačuvani od zaborava mnogi događja-
ji od relevantne istorijske važnosti za Banjaluku. Ovakvih i od ove
istaknutijih porodica bilo je veoma mnogo u Banjaluci, a koje su os-
tale neobuhvaćene sjećanjima i mogle bi nepravедно pasti u potpun
zaborav, a za njih su vezani brojni događaji ilegalnog rada u našem
gradu. Jer, ne treba smetnuti s uma da je Banjaluka bila značajan po-
lignj ilegalnog rada u toku narodnooslobodilačke borbe.

S drugom Rankom Šipkom sam u novembru 1944. godine dugo
razgovarao u Vitezu kod Travnika, samo nekoliko sati prije njegove
tužne smrti. U Vitezu se održavalo savjetovanje Skojevaca 4. Krajiške
NOU divizije. Tada sam se nalazio, kao operativni oficir XI Krajiške
udarne brigade, iznad Zenice, i došao sam, sa nekoliko drugova, na
priredbu koja je organizovana povodom pomenutog savjetovanja.

Ranko je došao u Vitez na ovo savjetovanje sa komandantom
i komesarom divizije. To je bilo moje drugo i posljednje viđenje s
njim.

Prema tome, nije Ranko Šipka, zamjenik komandanta 4. NOU
divizije poginuo "na putu od Travnika prema Zenici", kako to stoji
na str. 310. u knjizi "Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji", već
pri povratku iz Viteza u Travnik. O tome sam saznao na položaju oko
Zenice sutradan, gdje sam se vratio nekoliko sati prije ovog tragič-
nog udesa. Ranko je bio u automobilu sa komandantom pukovnikom Petrom
Vojnovićem, a komesar Dimitrije Bajalica naišao je automobilom nešto
kasnije na ovaj udes.

Kako smo pohapšeni

Konačno, Mustafa Kušmić, bez argumenata i netoleratno, tvrdi
da sam ja otkrio Zagu i kao "dokaz" za to navodi činjenicu da sam je

ja i smjestio kod Fatme Pašić. Kaže da mu je to Zaga rekla. Da bi ova netačnost bila kompletna, pisac feljtona tvrdi da sam to učinio bez ikakvog ustaškog pritiska. Ovim tvrdjenjima kao da se pisac feljtona pridržavao one narodne "Niko se u laži nije udavio".

Mustafu Kušmića ni na našto ne obavezuje ni tekst objavljen u knjizi "Banja Luka i okolica u ratu i revoluciji", koja je štampana prije ovog feljtona na nekoliko godina, a u kojoj je, uzgred budi rečeno, i pisac feljtona dosta "saradjivao". U ovoj knjizi, na strani 275. stoji doslovno: "Prema nekim ozbiljnim podacima već ranije u vrijeme boravka u ustaškom zatvoru u Sarajevu Zagorka Blažić je počela da se koleba i pristala je na saradnju sa ustašama". Mislim da je ovaj podatak vrijedan pažnje.

Njega uopšte ne interesuje kako je došlo do toga da su ustaše, neposredno prije našeg hapšenja, izvršile hapšenje više stotina gradjana. U knjizi dra Dušana Lukača "Banja Luka i okolica u ratu i revoluciji", na strani 274, između ostalog, stoji doslovno: "Hapšenja su proširena na sve osumnjičene da simpatišu partizane i NOP. Samo u toku 12. novembra uhapšeno je oko 300 gradjana, a u toku narednih sedam dana iz Banjaluke i okolnih mjesta oko 1.000 osoba". Svi smo mi pohapšeni baš u to vrijeme i to iste noći: Idriz Muhsinović, Munib Jusufović, Zaga Blažić, Fatma Pašić i Muhamed Hadžihalilović. Samo je Mustafa Kozaragić bio uhapšen nekoliko dana prije. To isto veče bio sam na sastanku sa Zagom. Bila je prisutna i Fatma Pašić (prvoborac, koja živi u Banjaluci). Uznemiren hapšenjima koja su tih dana vršena predložio sam Zagi da se prebacimo u partizane. Ona je to, međutim, kategorički odbila, rekavši mi tom prilikom da zna pouzdano da će i Mustafa Kozaragić biti pušten za dan-dva. Vraćajući se s tog sastanka, sreo sam se sa Idrizom Muhsinovićem. On mi je, takodje uznemiren, predložio isto što i ja Zagi, našto sam mu rekao da idem sa sastanka sa Zagom, i ubijedio sam ga da ne treba biti uznemiren, baš kao što je i mene ubijedila Zaga. A te noći bili smo, među mnogim drugima, u toku samo jednog do dva sata svi pohapšeni. To je sušta istina. Svako drugo interpretiranje je tendenciozna laž. Jer, tog hapšenja se sjećam s fotografskom oštrinom. Hapšenja su se nastavila iz noći u noć. Sve su zatvorske ćelije bile prepune. Bacali su nas kao cjepanice. Ne znam da li je iko prošao bez najbrutalnijih i zvjerskih mučenja.

Kamo puste sreće da je to mene mimoišlo ! Nije čovjeku lako da to prizna. Dostojanstvo čovjekovo nije prazna riječ.

U zatvoru je tada bilo mnogo komunista i Skojevac. Teror je bio nečuven. Zbog toga terora i zvjerskih mučenja, posebno komunista i Skojevac, gradjani Banjaluke podigli su veliku prašinu, ta=

ko da smo pri prevodjenju u zloglasnu Crnu kuću, pod Prijeki pokret= ni ustaški sud, bili svi pregledani od ljekarske komisije i to u sa= moj zgradi Okružnog suda. I njemačka komanda u Banjaluci bila je u tu svrhu angažovana. Zbog toga je Rudi Vajs, šef ustaškog redarstva, tih dana pobjegao iz Banjaluke, a za njim, tako su nam govorili, njemačka komanda raspisala je potjernicu. Danas su, srećom, živi mnogi drugovi i drugarice koje sve ovo znaju. Ima ih u Banjaluci, Sarajevu i drugdje. I ne samo ovo !

Mustafa Kušmić tvrdi da je Zaga Blažić i njega otkrila, pa i Antona Pegana, ali mu pri tom ni na kraj pameti ne pada misao da je Zaga Blažić mogla otkriti i Idriza Muhsinovića, Mustafu Kozaragića, Muniba Jusufovića, Fatmu Pašić, Muhameda Hadžihalilovića i toli= ke druge saradnike, pogotovo ako je tačna pretpostavka da je bila ustaški agent još dok je bila na slobodi, tj. dok je bila sekretar Mjesnog komiteta KPJ za Banjaluku.

Zašto bi Zaga otkrila Mustafu Kušmića, a ne bi otkrila to= liko drugih drugova i drugarica? Kako se moglo da dogodi da Zaga Bla= žić otkrije samo Mustafu Kušmića, a da ustaše pohapse nas toliko? Zaista teško je to sve shvatljivo.

I u knjizi dra Dušana Lukača "Banja Luka i okolica u ratu i revoluciji", koja je donekle popunila osjetnu prazninu u hronici Banjaluke i koja nesumnjivo predstavlja jedno njeno obogaćenje, pot= kralo se, zahvaljujući "saradnji" Mustafe Kušmića, dosta istorijskih netačnosti u obradi perioda 1941-1942. godine.

Samo je memoarska istinitost pravi doprinos osvjetljavanju događaja

Ovako prilično siromašna "svjedočanstva" Mustafe Kušmića, koja prate bezmalo svaki njegov redak u tekstu feljtona, nameću nuž= no pitanje kako naizmišlja toliko? Je li to sve napisano da bi na bilo koji način upozorio na svoju spektakularnu prisutnost u narodno= oslobođilačkom ratu? Otkud mu pravo i smjelost da na tako drastičan način deformiše brojne istine o događajima iz slavne borbe slobodarske Banjaluke? Kao da je zaboravio da istina nema alternativa. Nesavladane strasti za istizanjem sebe u prvi plan, sfera malogra= djanskog manirizma u kojoj se permanentno batrga, nastojanje da obez= vrijedi ljude koji su u ratu stekli neprolazne zasluge, a neki od njih dostojanstveno umirali da bismo mi koji smo ostali izišli na osunčane staze socijalizma - odvele su ga u nevjerovatne opsesije.

Tako je Mustafa Kušmić, "aktivni učesnik tih događaja", razastro "svoja dokazna sredstva", osuđujući unaprijed sebe na ne= minovnu jednostranost. Očito je da nije svako pisanje o ilegalnom

radu u Banjaluci, eo ipso, prilog osvjetljavanju naše narodnooslobodilačke borbe. U našoj memoarskoj literaturi ovaj krajnje proizvoljno koncipiran feljton, obojen i fantastikom, zauzeo je prilično nečasno mjesto, jer su još mnoge stvari ostale na nivou nedokazanih konstatacija.

Cilj mi je bio da svojim sjećanjem ukažem na neke neodržive stavove, poluistine i netačne podatke. U vrijeme kada treba istorijski verificirati našu nedavnu prošlost, smatram da je potrebno osloboditi se svega onoga što je istorijski neprihvatljivo. Slobodarska Banjaluka zaslužuje kompleksniji pristup svim događajima u toku narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije i to sa dobro fundiranih sinhronijskih i dijahronijskih aspekata. U veliku temu ustanka i revolucije moramo ugraditi samo istinu, kakva je ona i bila. Plastičnim, ali istinitim detaljima, mada sa razdaljine tolikih godina, mora se oživjeti nedavna prošlost i dati događajima pravo mjesto koje im pripada.

Sarajevo, maja 1974.godine

Muhamed Hadžihalilović
(Muhamed Hadžihalilović)

Sarajevo, Džidžikovac 9/II

